

Velünk élő konzervativizmus

Pontosabban: velünk élő konzervatív gondolkodás – ahogy Egedy Gergely legújabb könyvének címében is olvassuk. Jó ilyen anyaggal foglalkozni. Utalva a folytonosságra, említék némi vonatkozó előzményt: a szerző néhány korábbi művéről – Brit konzervatív gondolkodás és politika (19-20. század), és Nagy-Britannia története (1918-1990) - írtam ismertetőket. Az újabb szellemi produktum ismét kötelez: a kutató, tanár szerző iránti tisztelet, eddigi munkáinak nagybecsülése, de nem melleleg a témavilág iránti érzékeny érdeklődés miatt, már csak a „benne-valóság” okán is.

Ennek a műnek nagy a szellemi értéke, és súlya van: mintegy nyolcvennyi munka, 560 oldal. Óvatosan közelítünk, legyünk mi is módszeresek. Fontosnak tartom a kutatásmetodikát, imponáló, ahogy Egedy Gergely kézben tartja a hatalmas anyagól: a célok kijelölését (s tartását), a kutatás módszertani indokainak bejelölését, a kifejtés menetét. Ehhez járul a tiszta logika, világos, érthető közlés, gondos nyelvezet, olvasmányos szöveg. Kitűnő a borító: a kép és a szöveg, a színek keverése, melyben villog a nagyváros - brit stílus, Londont idéző épületsor, háttérben a felsejlő amerikai jövő a felhőkarcolókkal. A címben pedig kiemelve, mint egy fényreklám; „gondolkodás és politika” - ez szól minden szereplőnek, annak is, aki nem hivatalból politikus, de politizál. Mert gondolkodni szabad. A szerző abból a feltevésből indul ki, hogy bár „Amerikához nem a konzervativizmust szoktuk asszociálni, ennek eszmei és intézményi hagyományai nélkül nem érthetjük meg az USA történetét és a mai Amerikát sem”. Eszmetörténet tehát, ami „már önmagában is politikai jellegű tevékenység. Még akkor is, ha a szerzőnek ez nem éppen kifejezett ambíciója...” — vallja Egedy Gergely.

Elemizzük bővebben a metodikát. Rengeteg ismeret, pontosan adagolva, a témagazdagság nem okoz kavargást. Az ismeretek szembesítése folyik, ütköztetés, forgatás, érvelés. Történelembe ágyazott eszmetörténetet kapunk. Egedy végtelen precizitással viszi végig az eszmei folyamatokat, ahol a történelmi események épp csak szükségszerűen jelennek meg. A dokumentumok életre kelnek. Ebben a nyugodt helyzetben követi az olvasó a tárgyalást, s már-már elfogad egy véleményt, de jön az ellenérv. Az is súlyos. Az a jó, hogy rögtön visszalapozhatunk, értelmezhetünk, megfontolhatunk. Vitatkozhatunk a vitázókkal. Meg magunkkal is. Csak ne előítéletekkel, a ránk rakódott (és ki nem hordott) ismeretekkel közelítsünk! Lapozzunk: itt újabbakat kapunk, új fordulatokkal, magunk is meglepődünk. Elámulunk - ez Amerika? Így alakult ki a csodált nagyhatalom? Ez nem mozi!

Minden az értést szolgálja. Az árnyalt, dramaturgiai szerkesztés 24 nagy fejezetet állít fel, amit általában 3-9 alfejezetre tagol. (Olvasószerkesztő: Lehotka Gábor, könyvterv: Varga Júlia.) A fejezetcímek jelzik a tételeket, s ez nagyban segíti az olvasást: nyomon lehet követni az eszmék alakulását, forgatását, szereplők szerint, időben, térben. A gazdag irodalomjegyzék és a névmutató jelzi a munka nagyságát, segíti és további kutakodásra serkenti a kíváncsi olvasót.

Nagy kérdések kerülnek terítékre, olyanok, amelyek Amerika fejlődéstörténetében fontosak, s olyanok, amelyek bármely geopolitikai formáció, ország, nóta bene az Európai Unió szempontjából aktuálisak, hangsúlyosak. Itt csak szemezgetünk a főbb fejezetekből, rövid ismertetéssel illusztrálva néhány témát. A fő folyam: az amerikai konzervativizmus fejlődéstörténete a brit gyarmatok függetlenné válásától az 1970-es évekig. Ezen belül, ehhez kapcsolódva: az óhazai tapasztalatok érvényesíthetősége az Újvilágban, ezek találkozása az új hazai lehetőségekkel, kívánalmakkal - ugyanazt, ugyanúgy? Ugyanazt másként. Új hatások: küzdelem, szintézis, gyürkőzés. Az 1775-ben megkezdődött függetlenségi háború és az új állam politikai karakterének meghatározása körül megindultak az ideológiai küzdelmek. Elvi tétek forogtak kockán, mint a politikai önrendelkezés vagy a törvényes hatalomnak való feltétlen engedelmesség. A gyarmatok konzervatív érzelmű lakosai nem akartak fegyvert fogni az anyaország ellen, ők a függetlenségi háborúban a szerzett jogok védelmét, és nem a radikális újításokat látták. A francia forradalom és az amerikai szabadságmozgalmak

megítélését adja Bürke, a „konzervativizmus atyja". Az elsőben az „egyenlőség nevében történő nivellálás véres kísérletét és a civilizált rend lerombolását látta, az utóbbit jogos és bátor fellépésnek tekintette az önkényes, az íratlan hagyományokat és a kodifikált jogokat egyaránt megsértő kormányzati magatartás ellen". A változást úgy gondolta el, hogy az fokozatosan, szervesen, a folytonosságot megőrizve mehet végbe. Egy politikai közösséget „csak saját hagyományai és értékei alapján lehet kormányozni, absztrakt elképzelések szerint nem"².

A demokrácia sokszínűségéhez tartozik, hogy maga a de-mokráciafogalom is többféle, varr „tisza demokrácia", és vannak a demokráciának veszélyei. A tiszta demokrácia, mint az athéni demokrácia, Madison szerint magában rejt a paradoxont, hogy „egy többséget szerző érdekcsoport »mind a köz javát, mind pedig a mások jogait feláldozza szenvedélyei és érdekei oltárán«". Ez zűrzavarhoz, torzszalkodáshoz vezet. Helyette a képviseleti rendszeren alapuló köztársaságot ajánlja. És a demokrácia gyakorlatában, minden tudományosság mellett, ott villog a „csalás tudománya".

Izgalmas a kérdéskör: miben áll az amerikai alkotmány ereje? Egyes vélemények szerint abban, hogy „nem angyalok, hanem gyarló emberek számára készült". És mert a gyakorlatra, a tradíciókra, a szokásokra épült, „kevés újdonság volt benne". Ez egyben jellemzi az alkotmány konzervatív jellegét. Egedy itt (Hamilton és Madison munkásságán keresztül) végigvezeti a föderalista érvek ütköztetését. Erős centrális kormányzat az északi államok iparban és kereskedelemben érdekelt polgárságának kedvezve, vagy a kormány további jogköreinek csorbítása a déli agrárkörök javára? A közös cél érdekében megegyezés történik. Kellenek a biztos pontok. Ilyen a vallás, mint a szellemi élet meghatározó tényezője, az erkölcsi örökség, a konvenciók. Ezek, Tocqueville szerint, „az amerikai köztársaság sikerességének a végső forrásai".

Sorjáznak a tételek: jogok és kötelességek, lelkiismeret és politikai kötelesség. Föderáció - konföderáció, központi hatalom és az önrendelkezés szabályozása. Tanulmányozásukra újabb és újabb műveket vesz górcső alá Egedy Gergely. A hazánkban ismeretlen J. C. Calhoun a déli kisebbség védelmében az érlelődő konfliktusokra, a demokrácia görög modelljét tanulmányozva arra jutott, hogy a népnek rendelkeznie kell olyan eszközökkel, amelyekkel szükség esetén szembeszállhat a kormányzók zsarnoki törekvéseivel. Ehhez újra kell fogalmazni a többségi elvet: „érdemi döntést csak a politikai közösség minden egyes alkotóelemének a beleegyezésével lehessen hozni".

Előkerül a modern gondolkodásban a történelem, a természet és a klasszikus filozófia helye, a politikai filozófia mibenléte, létjogosultsága. A második világháború utáni konzervatív reneszánsz egyik vonulatának jeles gondolkodója, Leó Strauss szerint a filozófia válsága azonos a modernség válságával. Mert: a „politikai filozófia ideológiává süllyedt, s elveszítette kapcsolatát a valósággal".

Gondolatok és gondolkodók, életpályák és egyéniségek, akik nem mentesek tévedésektől, ellentmondásoktól. A könyv szerzője ezeket igyekszik feltárni, nyomon követi a gondolatfonalakat, szembesíti a nézeteket. Mert hát baj van az amerikai konzervativizmussal. Ki mondja meg, miben áll az? Viereck szerint abban, hogy az amerikai konzervatívok többsége a konzervativizmus európai hagyományait próbálja követni. Egedy itt kimutatja, hogy mindezen bírálat célpontja az ötvenes évek konzervatív reneszánszának nagy alakja, Russel Kirk. Viereck azt a konzervatív felfogást szorgalmazza, amely elfogadja a New Deal gazdasági reformjait, a politikában pedig „a Locke elveire épített parlamenti liberalizmust mint amerikai tradíciót". A szerző megjegyzi, Viereck életműve nem kapta meg a megérdemelt figyelmet, és egyetért azzal a gondolatával, hogy „annak a konzervativizmusnak van esélye a sikerre, amely felismeri: a nyugati ember a kultúra és a művelődés révén szerezheti vissza elvesztett örökségét".

Az elmélyülést az olvasóra bízunk. De két, a könyvben hangsúlyos kérdéskört nem hagyhatunk ki. Az egyik a tőke megítélése. A polgárháború után, a kapitalizmus robbanásszerű fejlődése, a mind

anyagiasabb szemlélet „új szerepbe kényszerítette a konzervativizmust". Jött az „aranyozott kor", a tőke dicsérete, megjelenik a „civilizáció hőse", a banki befektető. A változásokat a konzervativizmus „elrablásának" is nevezik. Változnak az értékek, változnak a kapcsolódó felfogások - igazodás, őrzés. Mindez máig ható éles viták tárgya.

A másik kérdéskör a kultúra, ami a konzervatívok szemében mindenekelőtt az európai kultúrát jelentette. Féltették a magas kultúrát a „zabolátlan piaci versenyhelyezettől". A fejlődést nem a „tőkefelhalmozás nagyságrendjével mérték". Kiderül, a változások korában is voltak neves gondolkodók, akik a kultúra értékeit megőrizni igyekeztek, nem kevés szellemi erőfeszítéssel. Mi az érlék, mi a rang a társadalmi piramisban? Elit, tömeg egyenlőség? (Az utóbbi súlyos „dogmabeli tévedés", Sumner szerint. Finom alternatívát kínál a 19. században Lester Frank Ward amerikai szociológus. Ez az elv az evolucionista felfogásból indul ki: „verseny helyett az együttműködés és a »szociális kontroll«". Megjelenik a kultúra konzervatív védelmezője, Henry Adams, aki bírálta a jeffersoni elveket, mert Jefferson, idealistaként, meggyőződéssel hirdette „a felvilágosodás korának illúzióit". Ezzel túllépett a nemzeti törekvéseken: „Olyan idő eljövételében reménykedett, amikor a világ uralkodó érdekei többé nem helyi érdekek lesznek, hanem egyetemessé válnak, amikor érdektelenné minősülnek a határ-kérdések és a nemzeti kérdések.. ". Ehhez megfelelően társult az „elidegeníthetetlen területszerzés joga". Adams azonban kimutatja, hogy az unió irányításának liberális-demokratikus kísérlete kudarcot vallott. Egedy kiterjedt kutatómunkája eredményeként értékes forrásra bukkanunk, az Adams-könyv magyar kiadásának utószavában írta Kodolányi Gyula: „Hamilton gondolatai valósultak meg Jefferson kezében, a nagy banktőke és az ipari koncentráció gondolatai annak a fiziokrata demokratának a kezében, aki a szabad kistulajdonosok eszményi társadalmának álmodta meg »a jövő Amerikáját«".

A feltáró munka a végéhez ér: színre lépnek a neokonzervatívok, új korszak kezdődik. Itt Egedy átadja a szót magyar kuta-tótársának, Békés Mártonnak, akinek munkái segítséget adnak a „neokonzervatívok sikeres ellenforradalmának, majd pedig belső meghasonlásuknak az áttekintéséhez". És minden bizonnyal lesznek olyan kiváló gondolkodó személyiségek, mint Russel Kirk, akinek sikerült már feltámasztania a konzervatív örökséget, megújítva, morális képzelettel, hatalmas eszmei szintézisalapokon. Ez a fejezet szinte külön könyv.

A szálakat bogozva arra is rájöhethetünk, milyen nehéz a politika. Valóban tudomány, és művészet, és praktika. És milyen könnyen lehet kevés tudással is tömegeket becsapni és hatalmat szerezni. A szerző szinte nem szól közbe, nem akarja befolyásolni az olvasót. Nem ítélkezik. Csupán finoman megjegyzi: „Amerika sokat köszönhet neki [Hamiltonnak], de örökségére a liberálisok éppoly joggal tarthatnak igényt, mint a konzervatívok..."¹⁶. „Minden valószínűség szerint e művével [John Adams] az alkotmányozó gyűlés tevékenységét is befolyásolni akarta". A munka meggyőz bennünket, hogy az eszmealapú társadalomépítésnek van esélye, gyakorlatközeli eszmerendszerek kidolgozása nélkül csak időleges és látszólagos a „haladás".

A könyv áttanulmányozása után sok minden kikristályosodik. Például hogy a mai Amerikáról (liberális, konzervatív, köztársasági) alkotott „nagyon demokratikus" képünket mennyi minden árnyalja, helyre teszi. (Helyre teheti. Az egyszerűség kedvéért olyan slágertémákra gondolunk, mint az elhúzódozó faji kérdés, a korlátlan lehetőségek hazája, a szabadság példája. Vagy éppen: „Az álmovilág csapdája".) Aki hajlandó sutba dobni az Amerikáról kialakított előítéleteit pro és kontra, bevallja, hogy igenis mennyire fontos és szükséges az eszmék megtanulása, alakulásuk, formáinak fejlődésükben történő megismerése. Nem brosúrából bemagolva és nem köztéri szónokoktól mazsolázva. Az eszmék, hatásuk megtanulása, ezek felhasználása a mindennapi - még a magánéletben - is lehetséges. Hangsúlyosan emlékeztetve a „jelentésváltozásokra", amikor is szíveskedjünk figyelembe venni az eszme kor-hely- cselekvés-hatások viszonyát.

Ma, úgy tűnik, hogy az eszmetörténet alapos ismeretének hiányában az eszmefogalmak pusztá szavakká degradálódtak. Ezen szavak ismerethiányos vagy szándékosan ferdített forgatásával eszmeecsócsálás folyik. A fogalmak nem kötődnek eredeti jelentésükhöz, fejlődésükben végzett értelmezésükhöz.

A liberálisok is elkövetik a hibát, hogy az amerikai alkotmányra hivatkozás közben tulajdonképpen azt, s így a liberalizmust is rongálják. A parttalanná váló viták, például a szabadságról, Fehér M. István megnevezésével „a dulakodás szabadságához” vezettek. Az öreg halász ideológiamentesen vívja küzdelmét a nagy hallal a tengeren. A parton azok, akik segítség helyett ideológiákról szónokolnak, mondjuk a liberalizmus nevében, veszni hagyják az embert, és a liberalizmus eszméjének valós tekintélyét ássák alá. Éppen időben jelent meg a könyv, a külső borító fekete háttéréből elővillanó „gondolkodás és politika”, más fénytörésben így is állhatna: gondolkodás és tanítás. Vagy: gondolkodás és élés. Mert nélkülözhetetlen segédkönyv, terjedelme ellenére kitűnően használható tanórán. Az effajta tanításnak is meglesz a maga fejlődéstörténete.

Példaértékű mű, kutatóknak, történészeknek, a politika- tudomány hivatásosainak. Különösen politikusoknak, Láncki András 2006 eleji érveléséhez igazodva: annak, aki politikus akar lenni, bölcséletet, filozófiát, klasszikus történetírást kellene olvasni. Olvasni, sőt, tudni - kidolgozni a koncepciót, stratégiát, elméleti háttérrel, és vitatkozni tisztességgel, csillogva. Ki-ki éppen a saját ideológiáját erősíthetné ezzel a felkészültséggel és attitűddel. Megjelennének a megbízhatóan tudott - és így mozgatott - eszmerendszeren alapuló pártformációk. Mert egyetlen, mégoly jól felépített ideológiai szerveződés sem elég a társadalom eredményes alakításához. Talán a hatalmat meg lehet szerezni (kampánykommunikádó), de országot szépen, rendesen nem lehet építeni. Ezen a bázison számtalan eddigi, markáns vagy halványodó ismeretünket csiszolhatjuk újjá. Sor kerülhet egynéhány, a társadalomkultúra más területén tapasztalt jelenség, felfogás, ítélet árnyalására, például a szabadság és a rend viszonyában. A föderalisták átértelmezik a Függetlenségi Nyilatkozat elveit, és a szabadság helyére a rendet teszik. (Az egyenlőség elé az egyenlőtleniséget, s így a köztársaság koncepciója eltávolodott a demokrácia jeffersoni felfogásától.) Ez egyrészt rávilágít az eszmék mozgására, csiszolhatóságára, de amikor még tudjuk, miről beszélünk, s tudjuk, hogyan kezeljük azokat. Amikor még nem vesztek el az eszmék. Mert ez a lépés nem vált végzetessé, a szabadság nem sérült, pláne nem szűnt meg. Ilyenkor eszünkbe jut József Attila (egykoron volt) egysíkú megítélése, amely kommunista költőként tartja őt számon. A költő a baloldalé, szólt a verdikt. De mit kezdünk azzal a József Attilával, aki azt kiáltja mohón: „Jöjj el, szabadság, te szülj nekem rendet!”. Színtiszta humanizmus. És máris újragondolva tárgyalhatók a kapcsolódások: a szabadság társadalmi és egyéni határai, igazság és szabadság, mindez a mai „látványcivilizációban”.

A könyv az amerikai történelem konfliktusos történelmét jeleníti meg. Benne eszmék történései, így a konzervativizmus küzdelme saját vonulataival, más nézetekkel, gondolkodási rendszerekkel. A küzdelem, a konfliktusok, a gyürkőzés is tulajdonképpen konzervatív jelleg: a folytonosság, a fokozatosság, a szerves fejlődés. Absztrakt elképzelésekkel nincs szervezett előrejutás. Marad a dulakodó boldogulás.

Egedy Gergely következetes a konzervativizmus kutatásában, értékeinek felmutatásában, bejelölve azok jelentőségét az eszmerendszerek történetében, és munkájával bizonyítja, hogy a konzervativizmus velünk él. Szerencsénkre. Sőt, bizonyítottan látva nyugtázzuk, hogy a mai Amerika nem jöhetett volna létre a konzervativizmus nélkül. Talán nélküle el is tűnt volna mára.

Sz. Tóth Gyula

A recenzió a Magyar Szemle, 2014. 9-10. számában jelent meg